

A Balaton menti berkek egykoron zengugos patakokkal, kisebb-nagyobb vízenyős területekkel, tavakkal, láp- és sásrétekkel, mocsárfoltokkal és hatalmas kiterjedésű nádasokkal tarkított tájak voltak. A vízben bővelkedő vidék, amelyet hűen mutat be *Fekete István* Tüskevár című regénye, évszázadokon át megélhetést nyújtott az itt élőknek. A halászat élelmet, a nád építőanyagot kínált, az állandóan nedves, belső rétek pedig a legaszályosabb esztendőkhöz is gazdag fűterméssel várták a jószágot. A lecsapolások óta a szántóföldi művelés a meghatározó. A régi idők vízi világából nagy kiterjedésben csupán a Fehér-víz ősláp maradt meg. Ezt a területet 1977-ben nyilvánították védetté, 2011-től pedig a Ramsari Egyezmény hatálya alá tartozik.

A Nagy-berek kistáj a Dunántúli-dombságon, Somogy megyében, a Balaton-medence középtáj része. A 141 négyzetkilométernyi terület a Balatonnak a Belső-Somogyba délfelé mintegy 30 kilométerre benyúló öblözete a Marcali- és a Boglári-hát között.

A kistáj szorosan összefügg a Balaton és a tavat övező területek (tanúhegyek, hegyhátak és berkek) létrejöttével. A tó a középső pleisztocénban a Dunántúli-középhegység csapásirányában sorakozó süllyedékekből alakult ki. Előbb négy nagy, különálló medence keletkezett, közöttük földnyelvek húzódtak, amelyeket idővel a víz fokozatosan összemosott. A medencéket kitöltő víz szintje a jelenleginél akár 6–8 méterrel magasabb lehetett, északi és déli irányba egyaránt beöblösödéseket hozva létre, a legnagyobbakat a Tapolcai-medencében, a Nagy-berekben és a Kis-Balatonon.

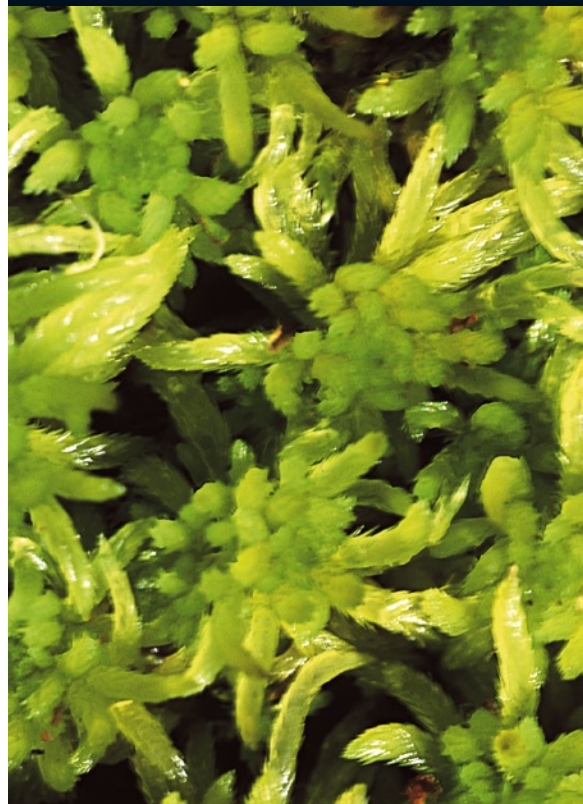
A

Nagy-

ÉVTÍZEZREDEK EMLÉKE

Az utolsó eljegesedési korszakban, a holocénban a rengeteg csapadék miatt megnőtt a tó vízszintje, a délfelé húzódo, lapályos szélbarázdák vízzel töltődtek fel. Az erős szél hatására a tó hullámai nagy erővel zúdultak neki a déli partokon szigetszerűen kiemelkedő homokhegyek lábainak, hogy alámosva a partrészeket vízbe döntsék azokat. A leomlott hegyoldalak homokját a hullámok szétterítették, pár száz méteres homokgátakat, turzásokat alakítva ki a Balaton déli partján. Ezek a turzások később elrekesztették a tó déli beöblözéseit, és kialakították azokat a vadregényes, zsombékos és nádas mocsarakat, amelyeket ősidők óta bereknek neveznek, közülük a Fonyód közelében levő Nagy-berek a legnagyobb.

A kistáj területének java részét az 1850-es évekig természetes növénytakaró borította. A part akkoriban még jóval délebbre húzódozott. A tó hullámozása révén idesoródott homok és egyéb hordalék felhalmozódásával alakult ki az a túlnyomórészt homokból felépülő gát, amely a déli öblöt később elválasztotta a tó mélyebb medrértől. A két rendszer között tehát megszűnt a közvetlen vízáramlás. A szakítást végül a Balatont a Nagy-berektől elválasztó

Szakértőnek kell lenni a számtalan tőzegmohafaj (*Sphagnum* sp.) elkülönítéséhez

Az egerészölyv pásztázó repüléssel keresi eleségét
DR. KALOTÁS ZSOLT felvétele

Hajdanvolt lápvilág őrzője
a Fehér-vízi láp
PILLANGÓ SIKLÓERNYŐS ISKOLA archívuma

-berek

Leggyakoribb
hazai
orchideafajunk
az agárkosbor

A víz oxigéntartalmától függően ritákabban vagy sűrűbben elrúgja magát a medertől
a réticsík, hogy levegőt szippantson SALLAI ZOLTÁN felvétele

Sok helyen még uralkodnak a nádasok, háttérben a Fonyódi-hegy NAGY GERGŐ GÁBOR felvételei

turzáson 1860-ban megépült déli vasútvonal tette véglegessé. A pangó vizes kistáj fokozatos feltöltődésével nagy mennyiségű tőzeg és lápi mészképződött.

A Sió-csatorna megépítése számottevően csökkentette a Balaton vízszintjét, és ez tovább rontotta a Nagy-berek vízháztartását. Ezt tetézték a Balatonkeresztúr, Fonyód, Öreglak és Marcali közötti tájon évtizedeken át végzett lecsapolási munkálatok, amelyek miatt a magasabb részek szárazra kerültek, és ma már csak a mélyebben fekvő helyek mutatják a természetközeli állapotot. Az 1911-re kiépült csatornarendszer jóvátehetetlen árokot okozott a táj arculatában, így a Nagy-berek java részén ma már szántóföldek és legelők vannak. A kistáj fő talajtípusai a sík lápi, a lápos réti és az öntés réti talajok. A gazdálkodás szempontjából sem lényegtelen, hogy az éghajlati tényezők közül az uralkodó kontinentális hatás mellett mediterrán elemek is érvényesülnek.

MOCSÁRERDŐK, FÁS LEGELŐK, TÖLGYESEK

A Nagy-berek keletkezése, valamint a történelmi múlt ismeretében nem meglepő, hogy erdős területekben oly szegény a táj. Legértékesebbek a hajdani lápvilág éger- és kőrisláp-foltjai. A tőzeges talajokon kialakult állományaikra az állandó vízborítás jellemző, de a vizük pangó jellegű.

A fő állományalkotó az *enyves éger*, amely könnyen felismerhető egyenes törzséről és a vele csaknem derékszöget bezáró, vízszintes ágairól. Kőrislápokon a *magas kőris* az uralko-

A vízisikló a víztest szélétől akár több méterre is elkalandozhat
MAGYAR FERENC felvétele

dó fajfaj. Mindkét erdőtípusban elegyfaj lehet a *májusfa*, a *rezgő nyár* és a *venic-szil*. A cserjeszintben megjelenik a *kutyabenge*, a *rekettyefűz* és a *kányabangita*. Vizes élőhelyeken a gyep szintben sokszor a sások – így a *nyúlánk sás* – dominálnak, amelyek gyakran zombékos csomókat alkotnak. Árnyékos helyeken a ritka és védett *tőzegpáfrány*, a *bekaliliom*, a *vidrafű* és a *lápi csalán* hívja fel magára a figyelmet.

A fás legelőket az egykori gazdálkodás alakította ki elsősorban a legeltetés és a kaszálás révén. A mezőgazdasági földek között még viszonylag gyakran találkozhatunk ezzel az élőhelytípussal. Sok esetben a szántóföldeket övező mezővédő erdősávok is a maradékának tekinthetők. Lényegesen kisebb kiterjedésben találunk *kocsányos* és *kocsánytalan tölgyeseket*, gyertyános-tölgyeseket, puhafa- és keményfajligeterdőket.

HAJDANVOLT LÁPVIDÉK ŐRZŐJE

A Nagy-berek legértékesebb része az 1537 hektáros Fehér-víz Természetvédelmi Terület. A Balatonfenyves–Somogyszentpál–Buzsák által közrezárt terület a legnagyobb kiterjedésben őrzi a megmaradt lápi- és mocsárvidéket. A szabad vízfelszínnek tetején *fehér tündérrózsa*, *sárga vízitök*, *tündérfátyol*, *békaszfőlfajok*, helyenként pedig *közönséges rence* idézi a múltat.

A csatornák szélén a megszokott nádasok és gyékényesek bugáit lengeti a szél, míg helyenként a hengeres szárról könnyen felismerhető *tavi kákások* alkotnak nagyobb foltokat. Az alacsonyabban fekvő, vízzel kevésbé borított szinteken számos, egykor a népi orvoslásban használatos gyógynövény jelenik meg. A *mocsári tisztesfű* légzőszervi betegségek, míg a *vízimenta* gyomorbántalmak esetén alkalmazható.

A nyílt vizek parti övében, valamint az időszakosan elöntött területeken magas sásos rétek találhatók *éles*, *mocsári*, *bókoló* és *parti sással*. Itt él legtermetesebb és leggyakoribb nőszirmfajunk, a *sárga nőszirm*, amely akár az egyméteres magasságot is elérheti. Nemcsak a botanikusokat, hanem a kirándulókat is csodálattal tölti el a különböző orchidea-fajok. A nőszőfüveket olyan impozáns megjelenésű fajok képviselik, mint a *csőrös*, a *mocsári* és a *kislevelű nőszőfű*. Virágukkal egy-egy ízléslábfajt utánoznak a többfelé is látható *pókbangó* és *méhbangó* tövek. Leggyakoribb kosborunk az *agárkosbor*, amely társaival ellentétben a szárazságot is jól tűri.

CSÍKOS KÁPOSZTA HALBÓL

A gerinctelenek közül a szitakötők csoportja a legérdekesebb. A nedves élőhelyeket részesítik előnyben, de táplálkozási és párvásztási célból a szárazabb területeket is felkeresik. A *lápi szitakötő* nevének megfelelően sík lápok, holtágak és morotvák mentén fordul elő. Hazánkban ritka és veszélyeztetett faj, elsősorban a lecsapolások és a folyószabályozások miatt bekövetkező élőhelyvesztés tizedelte meg állományait. Lényegesen gyakoribb viszont egyik legnagyobb szitakötőfajunk, az *óriás szitakötő*. Fennmaradásában rendkívül fontos szerepe van a kisebb-nagyobb állóví-

zeknek, ugyanis a víz felszínén úszó növényi részekre rakja petéit.

Különleges életmódjáról ismert a *Vízipók-csodapók* meséiből jól ismert *búvárpók*. A víz alatt készített, 2 centiméteres búvárharangot rendszeresen friss levegővel látja el, amelyet a szőrzete között visz a víz tükre alá. A legtöbb pókfajtól eltérően csoportosan él, különösen a lápi tavakban gyakori. Egyik legerősebb mérgező pókfajunk, amelynek a csípése rendkívül fájdalmas. A mocsaras réteken fordul elő két veszélyeztetett lepkefajunk, a *lápi tarkalepke* és a *nagy tűzlepke*. Az előbbi faj tápnövényei az ördögharaptafű- és az ördög szemfajok, míg az utóbbi a *lósóska*.

A vízszabályozások miatt a hajdani gazdag halfauna már a múlté, jelenleg a *lápi póc* és a *rétcsík* a két legértékesebb faj. A rétcsík régen nagyon gyakori volt, de a lápok eltűnésével állománya drasztikusan lecsökkent. Kevésbé ismert róla, hogy annak idején belőle készült a szegények karácsonyi vacsorája, a csíkos káposzta.

Nagy állománya él itt a *mocsári teknősnek*. A mesterséges csatornák szegélyében olykor méretes, napozó példányaival is találkozhatunk. A hulló tojásait maga ásta parti gödörbe rakja, ezért csak ott fordul elő, ahol kellően laza a talaj. A fiatalok gyakran csak a következő év tavaszán kelnek ki. Az erdőkben találja meg életfeltételeit az *erdei sikló* és a *részikló*, míg vizek mellett gyakori a *vízisikló*, ám jóval ritkább a *kockás sikló*.

KÓCSAGOK BIRODALMA

A vidék bővelkedik madarakban, eddig több mint kétszáz faj jelenlétét mutatták ki a szakemberek. Vízpartokon a talajra építi fészket növényi anyagokból és pehelytollakból a *cigányréce*,

A ligeterdőben a különböző fűzfajok uralkodnak

amelynek állománya az elmúlt évtizedekben erősödött meg. Nevét jellegzetes, gesztenyebarna színéről kapta. A nagyobb nádasokban gémtelepek alakultak ki *nagy kócsagokkal*, *szürke* és *vörös gémekekkel*, amelyekhez helyenként *bakcsók* társulnak.

A vízen úszó récékre és szárcsákra helyenként *rétisasok* vadásznak, amelyek a somogyi dombság erdőségeit választják fészkelőhelyül, és onnan jönnek át elsősorban a Fehér-víz láp területére vadászni. A ragadozók közül gyakoriak az imbolygó röptű *barna rétihéjék*, jóval ritkábbak a *hamvas rétihéjék*. Az előbbie-

Hajnali fények a berekben

Az eurázsiai flóraelem vitézkosbor áprilistól júniusig virágzik

Láp- és mocsárrétek ritka faja a fátyolos nőszirom NAGY GERGŐ GÁBOR felvételei

A fokozottan védett vidra minden olyan vizes élőhely környékén előfordul, amely általa elérhető halakkal népesült be DR. KALOTÁS ZSOLT felvétele

a nádasokhoz, míg az utóbbiak a nedves rétekhez kötődnek.

Esténként a nádasok mélyéről a *guvat* „visítozása” és a *kis vízcisibe* „kvakkogása” töri meg a csendet. A megmaradt erdőfoltok nyújtanak élőhelyet a harkályoknak, a sűrű cserjésekben a májusi éjszakákon *fülemülék* csettegetnek. A Balaton régiójában nem ritka, hogy a három tücsökmadár faj egymás mellett fordul elő. Tökéletesen tanulmányozható az eltérő „niche” (fülke) választása, hiszen a *nádi tücsökmadár* a nádasokhoz, a *berki tücsökmadár* a fűzbokrosokhoz, míg a *régi tücsökmadár* a nedves rétekhez ragaszkodik.

Míg a halastavaknál tűzzel-vassal irtják a *vidrákat*, addig itt békében élhetnek ezek a rejtett életmódú gerincesek. Jelenlétükre első sorban jellegzetes ösvényeik alapján következtethetünk, ahová mindig elhelyeznek egy kis kupacot. Fő táplálékuk a hal, helyenként azon-

ban rákokat és akár *pézsmapocokokat* is fogyaszthatnak. Hazánkban jégkori maradványfaj az *északi pocok*, amelynek elterjedése szigetszerű. Jellemzően mocsarak, sásrétek és lápok környékén él, de csak ritkán kerül szem elé.

HARMÓNIÁBAN A BEREKKEL

A Nagy-berek területén manapság a védett területek kivételével nagyrészt extenzív mezőgazdálkodás és vadgazdálkodás folyik. A másfél évszázaddal ezelőtt jellemző berki gazdálkodásból napjainkra csak a szőlőművelés és a bortermelés maradt meg. Szinte valamennyi település határában szőlősorokkal tarkított lankák és pincesorok találhatók. A pincék építészeti anyaghasználatukkal, sok helyen még mindig náddal fedett tetőszerkezetükkel hagyományos, nagy-bereki hangulatot árasztanak. Számos pinceépület műemléki védelem alatt áll.

Szükség lenne egy tájleptékű, átfogó tájrehabilitációs programra, amely egyrészt figyelembe veszi az ökológiai szempontokat, másrészt az emberek igényeit is összhangba hozza a táj- és természetvédelmi érdekekkel. E cél érdekében 2008 tavaszán számos önkormányzat, civil szervezet és gazdasági társaság kezdeményezte a Nagy-berek Natúrpark létrehozását, amelyhez ez idáig tizennégy település csatlakozott. A törekvés célja a fenntartható vidékfejlesztés, amikor is egyszerre valósul meg a térség természeti és kulturális értékeinek megőrzése a helyi lakosság bevonásával. Ez a célja az „Élő Tájak” (Vital Landscapes) Közép-európai Interreg projektnek, amely egyik mintaterületül a Nagy-berek tájegységet választotta.

**NAGY GERGŐ GÁBOR
-JOMBACH SÁNDOR
-DR. KOLLÁNYI LÁSZLÓ**